

ORSZÁGOS HADTÖRTÉNETI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSAI

Tüzérmúzeum Várpalotán

„Palota, régi nevezetes magyar mezőváros Veszprém vármegyében, a buda-veszprémi orszá- és postaútban, saját postahivatallal, s váltással Fejérvár és Veszprém közt, magas dombra épülve... Erdeje van, melyben sűrű bokrok közt láthatni Pusztá-Palotának omladékait, melly hajdan Corvin Mátyásnak vadász-kastélya vala. A város régen szép szabadságokkal bírt, s még 1848 előtt is a Zichy grófi családnak szép summa pénzt fizetett, s földjeit dézma nélkül használta. Birtokosa az említett család, s ennek két ága között oszolván fel, kastély is kettő van itt. Az egyik egy felemelkedett halmon, honnan szép kilátás esik a Sár-rét gazdag lapályaira, s gróf Zichy Istváné. A másik lentebb esik, s gróf Zichy Miklós bírja.” Így ír Várpalotáról Fényes Elek 1851-ben.

Az említett két birtok örökség és házasságok révén egy kézre kerül; míg a Zichy-leszármazottak el nem adják, a birtok szerény jövedelméhez mérten nagy gondot fordítanak mind a régi — Újlaky Miklós által építtetett —, mind az újabb kastélyra. A századfordulón azután idegen kézre kerül, adásvétel révén többször gazdát cserél, végül 1912-ben a kincstár vásárolja meg a maradék birtokot, a várral és kastéllyal együtt.

A dombon álló újabb kastélyt Zichy Imre és felesége, Erdődy Terézia építtette, az épületen elhelyezett emléktábla szerint 1725-ben. A kastély 1860-ban leégett, újjáépítését akkori tulajdonosa, Waldstein János és felesége Zichy Terézia végeztette el Ybl Miklós tervei alapján. A kastély egyszemélyes, klasszicista épület, jellegzetessége az ovális csonkatorony, amelynek ablakai részint vakablakok, részint az első emeleti könyvtárterem világítását szolgálják. A könyvtár mennyezetét Pállik Béla 1870 körül készített freskója díszíti. A Waldstein János halálát követően több tulajdonos kezén átment épület — főként a századforduló után — rohamosan hanyatlott, múlkincseit az utódok széthordták; meglehetősen elhanyagolt állapotban került a a kincstár birtokába. Ez a romlás csak fokozódott, a háborúk is rajta hagyták az épületen pusztításuk nyomát.

Az épületet 1954-ben a Honvédelmi Minisztérium restauráltatta, mintaszerűen. A Hadtörténeti Múzeum 1977-ben kapta meg az emelet egy részét állandó tüzerkiállítás céljaira.

A kiállítás szeptember 29-e, a fegyveres erők napja tiszteletére készült el. Czinege Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter képviseletében Kárpáti Ferenc vezérőrnagy, a fegyvernem képviseletében Bohunka Gyula vezérőrnagy nyitotta meg.

A kastély könyvtártermében vagyunk. Faragott, eredeti falburkolatában az egykori polcok helyét nagy méretű fotók foglalják el: Palota 1593. évi ostromának metszetéről, az ostromhoz használt „tűzszeresről”, mellette a mintegy 100 évvel későbbi vár és egy mozsárágyú képe. Atellenben Várpalota felszabadulásának egy epizódja, háttérben a romos várfalakkal, és egy mai hadgyakorlat fényképe.

A könyvtárból juthatunk a kiállítási termekbe. Az első terem az ókortól az első világháborúig terjedő idő tűzérését mutatja be.

„Tűzer” szavunk első előfordulását 1843-ból jegyezték fel, maga a szó azonban feltehetőleg a régebbi időkbe nyúlik vissza, amikor is az ellenség tüzes, gyújtó hatású, gyulladó lövedékekkel való pusztítását jelentette. Azok az eszközök, amelyekkel a történelmi idők „tűzerei” harcoltak, annyiban egyeztek meg a mai tűzérési fegyverekkel, hogy a cél mindkettőnél ugyanaz: minél nagyobb hatású lövedék eljuttatása minél nagyobb távolságra. Az ókor, középkor ilyen fegyvereit láthatjuk a bejárat melletti első tárlóban. Antik szerzők leírásaiból rekonstruálhatók az ókori ballisták, 15–16. századi metszetekről a középkori város- vagy várostromokhoz használatban volt hajítógépek. Ezekkel a gépekkel a szó legszorosabb értelmében tücsköt-bogarat hajigáltak: kőgolyókon, égő-gyújtó csóvákön kívül méhekkal vagy bogarakkal teli hordókat is dobtak az ostromlott falak közé. Az érdekes gépekről rendkívül szépen kidolgozott modelleket láthatunk, s bármely korosztály szívesen nézegeti a kis „életképeket”, maketteket, például a III. pun háborúban használt nyíllövő gépekről, vagy Jeruzsálem ostromáról a kereszties háborúk korában.

Nagy időbeli ugrásnak tűnik — kicsit logikátlanak is az első pillanatban — a következő vitrin anyaga: lőpor-előállítás a kezdetektől, lőporfajták és összetételük egészen a Magyar Néphadsereg tűzérési löszereihez használt lőporokig. De

ahogy tovább megyünk, rögtön vissza is lépünk lóporokat tanulmányozni, mert e nélkül nincs kiállítás. Az „előretolt” vitrin magyarázata: a hadigépek fejlődésében a minőségi ugrást a lópor feltalálása és az első ágyú megjelenése jelentette. Mind pedagógiai, mind kiállításrendezői szempontból kitűnőnek bizonyul ez a sorrend.

Az első ágyúk használata még nehézkes. Eleinte éppen ezért, a város- és várostromoknál, inkább csak védekezésre használták őket. Ennek illusztrálására metszeteket láthatunk, többek között egy 1480 körüli várostromról is.

A kor jelentős embereit mindig foglalkoztatta a haditechnika fejlődése; a tüzérségi tudomány mint elmélet a 16. században jelentkezik. Itt Leonardo da Vinci ágyúterveit, rajzait láthatjuk fényképmásolatokon, valamint egy — ismeretlen kéztől származó — tüzérségi műszertervet és az ún. Falconett-ágyú (csataágyú) tervét.

Helyi vonatkozású a következő két metszet-fotó Várpalota és Veszprém 1593. évi ostromáról, az ostromban részt vett török tüzezekről.

A harmincéves háborúba a protestánsok oldalán beavatkozott II. Gusztáv Adolf svéd király új hadrendet alkalmazott a Lech melletti csatában. Szétválasztotta a könnyű- és nehézüzérséget, útegeket alakított. Ettől az időtől önálló fegyvernem a tüzérség.

Magyarországon a tüzérség virágkora a Rákóczi-szabadságharc ideje. A kiállítás kis körképét ad magáról a szabadságharcról is, bemutatva a fejedelem igen nagy jelentőségű újságját, a Mercurius Veridicust, az 1707-ben kibocsátott Regulamentum Universalét, a kuruc sereg szabályzatát, melyben a tüzérségről külön fejezet intézkedik. A mezei artilériát — a kuruc sereg tábori tüzérségét — francia mintára szervezték meg. Itt láthatjuk főfelügyelőjének, Szandai Sréter Jánosnak egykorú metszetről készített fényképét, a tüzérség által használt seregbontó löveg modellje mellett. 1711., a szabadságharc bukása után a tüzérség hosszú időre eltűnt Magyarországról, anyagait császári rendelet alapján vagy Ausztriába szállították, vagy a helyszínen megsemmisítették.

A magyar szabadságharcok második nagy harca 1848/49, amikor ismét nagy szerephez jut a tüzérség. Amíg idáig sétálunk, áttekinthetjük az európai tüzérség fejlődését, történetének jelentősebb állomásait; megismerkedhetünk az ágyúöntés munkamenetével.

Az ágyúöntő mesterek között Magyar-

országon mindmáig a legismertebb a székelly ezeremester, Gábor Aron. Ágyúöntő műhelyét korabeli metszeten mutatja be a kiállítás. E korszak egyik értékes emléke egy jegyzék azokról, akik 1849-ben Katonai Érdemkereszttel való kitüntetésre érdemesnek találtattak; többek között „Vas Mihály, született Pest, 1829. Lakatos, nőtlen. 9 láb 1 hüvelyk 1 vonal mértékű. Szolgál mint honvéd köztűzér 1 éve. Kitűnő bátorságú, jó irányzó, szerény magaviseletű.” A szabadságharc tüzérségének önálló szaklapja is volt, a *Csiki Gyutacs*; 1849. áprilisában jelent meg először. Összesen nyolc szám készült el, ebből sajnos eredetiben csak az első kettőt ismerjük, ezek a Hadtörténelmi Levéltár birtokában vannak, Múzeumunk fénymásolattal rendelkezik. A kiállításon az első szám címlapját láthatjuk.

Ebben az első teremben a továbbiakban a 19. század második felének tüzérségét ismerhetjük meg az 1854/56-os krími háború és az 1859. június 24-i solferinói csata egy-egy jelenetéből.

A második terem már az első világháborúba kalauzol el. Tűzérjelvények, plakettek, egyenruharajzok egészítik ki azt a képet, amely az első világháborúról kialakul bennünk, s amelyet az egyes csatákban részt vett tűzeralakulatokról, a harcok szünetében folyó lövészárókeletről” készített fényképek mutatnak be.

Ebben a háborúban születtek az óriáságyúk is, a szép nevű Barbara és Gudrun, és a kövérnek becézett, negyvenkettes Berta. Kisebb testvérüket, a Skoda gyár harminc és feles mozsarát, modellen láthatjuk. Ugyancsak modellen láthatjuk a hadviselő felek „arszenálját”, az 1914-ből származó francia 12 cm-es ágyút, az ugyancsak francia 28-as mozsarát, az osztrák—magyar 15 cm-es ágyút.

E háború technikai újdonsága a harcokcsi is. A tüzérség eddig nem készült fel ilyen ellenfélre, nem rendelkezett páncéltörő fegyverekkel, de meg kellett találniok a tankok „ellenszerét”; a tábori tüzérség ezért a páncélzat áttörése is alkalmas, edzett csúccsal ellátott lövedéket kapott. Gazdag a választék mind ezekből, mind az egész háború során használt lövedékekből, töltényhüvelyekből.

A pici, az első világháborút bemutató szoba után következő harmadik kiállítási helyiségben elsőként — a szinte az egész kiállításon egyetlen — eredeti dokumentum vonja magára a figyelmet: a „Miért kell a Vörös Hadsereg?” című röplap. A kiállítás részletesen bemutatja a Vörös Hadsereg tüzérségét, amelynek a Magyar Tanácsköztársaság harcai során

jelentős szerepe volt. Fényképen láthatjuk Pogány hadügyi népbiztos szemlélését egy páncélozott lövegállásnál, valamint a fontos posztokon működő páncélvonatok közül a Léva környéki harcokban részt vett kilencediket. A páncélvonaton szolgálót teljesítőkről így ír a hadseregparancsnokság június 1-i jelentése: „A fényes győzelem kivívásában egyformán kivették részüket vidéki, nemzetközi és fővárosi csapataink, amelyek egymást fölülmülő bátorsággal, forradalmi lendülettel, példaadó kötelességtudással harcoltak... Dicsőretet érdemelnek az eddig is mindenkor bevált derék vasutasaink, akik önfeláldozó, egy pillanatra sem szűnő munkájukkal elősegítették a csapatok győzelmét.” Ebben a kiállítási részben még a Vörös Hadsereg tüzérjelvényeit láthatjuk, amelyek szintén eredeti példányok; az egykori tulajdonosok, s örököseik sok viharon, megpróbáltatáson át őrizték számunkra.

Rövid kitekintés az ellenforradalmi korszak tüzérégére, s már el is érkezünk a második világháborúhoz.

A hadviselésben a második világháború minőségi változást hozott, megnőtt a tüzéség csapásmérő szerepe. A klasszikus tüzéség olyan kiegészítő fegyvereket kapott, mint például a Katyusa néven ismert sorozatvető. Bár szép és jó fényképeket láttunk és bár nem történelmi a kiállítás, mégis, kissé bővebben szeretnénk volna látni a felszabadító harcokban részt vett tüzéség magyarországi működését. Valamennyire azonban kárpótol, hogy a korszak fegyvereit — amelyek nagyságuk miatt a terembe be nem vihetők — az udvari haditechnikai parkban láthattuk.

Napjaink tüzéségét a Varsói Szerződés tagállamai hadgyakorlatainak jegyében mutatja be a kiállítás, a hadgyakorlatok időrendjében. Szemléletes képet kapunk a fegyvernem állandó fejlődéséről. Kiegészítésül modelleket, jelvényeket, az egyes hadgyakorlatok alkalmából készített emléktárgyakat állítottak ki.

Ebbe az utolsó terembe lépve mint szállaerdő vonja magára a figyelmet a dobogóra helyezett tárgyak sokasága: a korszerű tüzéség lövedékei, löszerei és töltényhüvelyei. Ez önmagában kítőnő megoldás, csakhogy utána önkéntelenül a következő — a Varsói Szerződés hadseregeinek tárgyait bemutató — vitrinekhez lépünk. Így a kiállítás végére érve vesszük észre, hogy tulajdonképpen — most vagyunk az elejénél. Ennek a szobának az anyaga ugyanis a Magyar Nép-

hadsereg megalakulásával kezdődik, a Magyar Kommunista Párt toborzó rőpcédulájának fotómásolatával: „Fegyverre magyar! Be az új Nemzeti Hadseregbe! Küzdj a fasizmus ellen!” Lehet, hogy mégsem a véletlen műve az elrendezés? Merész a gondolatfűrészt? A plakáton nincs dátum.

A kiállítás valamennyi termére jellemző, hogy gazdag „terítésben” találjuk a terem közepén külön dobogóra állítva a tárgyalt korszak szinte valamennyi fegyvertípusát, a kiegészítő kézfegyvereket, tüzéségi műszereket, eredeti ágyúcsöveket és modelleket. Az első teremben sorjában 15. századi kovácsoltvas ágyúcső, 15—17. századbéli kőgolyó, ezek kilövésére használt 15. századi ágyú, hírlövő mőzsarak, osztrák 7 fontos srappnell-gránát (1863), 10 cm-es gránát metszetben (1863), 9 cm-es gránát egészben (1875), 15. századi hátultöltős kamrás ágyú modellje, osztrák 1 fontos szejkaágyú csőve (17. sz.), fülesbomba (1848—49), 17., illetve 19. századi osztrák ágyúcsövek, közöttük kor- és felirattalan kőgolyó, mögöttük 18. századi láncos ágyúgolyó, egy lépcsővel feljebb 1863 M osztrák huzagolt csövű, előltöltős ágyúcső. A dobogó másik oldalán a folytatás: Gusztáv Adolf és Napóleon tüzésége menetben (makett), 1820 körüli angol mőzsár lőállásban (szintén makett), orosz tüzéségi kard (1878 M), tüzésésákó F. J. I. jelzéssel, pisztolyok, pus-kák, kardok, tüzéségi szerszámok.

A második terem egyöntetűbb, amennyiben különböző korokban rendszeresített, de az első világháborúban használt tárgyakat — fegyvereket, lövedékeket, műszereket — mutat be.

A tüzéségi műszerek legnagyobb választékát a harmadik terem kínálja: szőgtávcöveket, tájolókat, tüzer-teodolitokat.

A bőség zavara. Elkoportatott kifejezés, de mást hirtelen nem is lehet erre a gazdagságra találni. A rendezők — Balázs József, Lugosi József, Balogh László — úgy véljük, többet, sokkal többet szerettek volna a látogatók elé tárni, mint amennyit a hely adottságai lehetővé tettek.

Mindent egybevetve — a kritikai észrevételek mellett és ellenére — gazdag, jól rendezett, szépen kivitelezett és az első hónapok látogatottsági adatai alapján, népszerű kiállítás. Reméljük, hasonlóan szép műemléki környezetben, hamarosan követi a többi fegyvernem történetét bemutató állandó kiállítások sorozata.